

celkom. V posledných rokoch sa pritom archeologické bádanie značne posunulo v poznaní relatívnej chronológie. Samozrejme zodpovedať otázky absolútneho datovania bude vždy nesmierne zložitá a bude sa neustále odvíjať od stavu aktuálneho poznania. Ale v prípade relatívnych sekvencií už vieme s pomerne značnou istotou povedať, čo bolo charakteristické na začiatku, v strede a v závere 9. storočia. Sledovaním chronologického aspektu by sme mali možnosť viac sa dozvedieť o premenách pohrebných zvyklostí – teda aj o spôsobe úpravy hrobovej jamy, lebo práve počas dlhého 9. storočia sledujeme nebyvalú dynamiku zmien v uvedenej oblasti. Autori sa týmto spôsobom obrali aj o možnosť sledovať počiatky výskytu kameňa v hrobách. Podľa doterajších poznatkov prítomnosť kameňa v hrobe rozhodne nie je daná len jeho prípadnou dostupnosťou k lomu od pohrebiska (s. 101), ale skôr zmenami, ktoré nastupujú od druhej polovice 9. storočia.

Autori sa niekoľkokrát dotkli problému pohrebov v drevených sarkofágoch, t. j. v rakvy vydlabanej z jedného kmeňa stromu. Vo publikácii ich v podstate úplne pochybnili: „Snad ve všech pracích popisujících nějakým způsobem hroby s dřevěnými konstrukcemi je zmiňováno pohřbívání v dlabaných kmenech. Paradoxem však je, že na pohřebištích, které jsme měli možnost podrobně osobně zkoumat, tedy Prušánky 1, 2 [...] jsme ani v jednom případě nenalezli dlabanou rakev, ani situaci, která by takovou rakev připomínala. Představa o takovém způsobu pohřbívání je dle našeho názoru zapříčiněná způsobem výzkumu.“ (s. 70) Žiaľ, autori neuviedli onú literatúru, kde sa sarkofágy spomínajú. Pohreby v kmeni stromu sú v európskej archeológii známe počas celého praveku i raného stredoveku a vždy predstavovali dôležité a významné pohreby. Z južnej Moravy poznáme dva pohreby zo Starého Města „Na valách“, jeden potom zo slovenskej lokality Blatné, ďalší nález pochádza z Pražského hradu. Ich absencia na veľkomoravských vidieckych pohrebiskách nie je teda dôvodom pre domnienku, že by nikdy takýto spôsob pochovávanía neexistoval.

V závere práce autori poukázali na ďalšie témy, ktorým by bolo vhodné venovať pozornosť a ktoré by iste prispeli k poznaniu 9. storočia. Analýzy drevených konštrukcií ukazujú, že na ich realizáciu zásadne využívali ihličnaté stromy, čo pre mnohé lokality predstavuje dopravu na značnú vzdialenosť. Otvárajú sa tak otázky transportu i distribúcie dreva (s. 289). Téma by šlo ale využiť pre otvorenie ďalších otázok, ktoré veľmi úzko súvisia s pohrebnými zvyklostami. V publikácii napríklad nenájdeme úvahy týkajúce sa

doby potrebné na zhotovenie niektorých drevených konštrukcií. Tie by nám umožnili presnejšie poznať čas, ktorý je potrebný na prípravu miesta posledného odpočinku, a získali by sme odhad, ako dlho trvala rozlúčka so zomrelým.

Predloženú publikáciu iste ocenia archeológovia pre podrobné opisy, ako možno spoznávať zvyšky drevených konštrukcií pri archeologickom výskume. Otázky sociálneho, duchovného a chronologického fenoménu drevených konštrukcií na pohrebiskách Veľkej Moravy však kniha približuje veľmi skromne.

HANA CHORVÁTOVÁ

Jan FROLÍK, *Pohřebiště u kostela Panny Marie a na II. nádvoří Pražského hradu I. Katalog*, Archeologický ústav AV ČR, Praha, Praha 2015 (= Castrum Pragense 14/1)

211 s., ISBN 978-80-87365-86-1

Jan FROLÍK, *Pohřebiště u kostela Panny Marie a na II. nádvoří Pražského hradu II. Analýza*, Archeologický ústav AV ČR, Praha, Praha 2017 (= Castrum Pragense 14/2)

387 s., ISBN 978-80-7581-001-4

Pro poznání raně přemyslovského knížectví je bezpochyby vítaným počinem zpřístupnění pohřebiště u domnělého kostela Panny Marie o 81 hrobech, jehož se ujal dlouholetý vedoucí pracoviště Archeologického ústavu AV ČR pro Pražský hrad Jan Frolík. Význam pohřebiště je zjevný, vyplývá už z jeho polohy v oblasti západního předhradí, které v nejranějších obdobích představovalo klíčový prostor v rámci Pražského hradu. Samo rozeznání pohřebiště jako jednoho celku bylo až důsledkem dlouhodobé archeologické činnosti na počátku padesátých let 20. století.

První, katalogový svazek anotované publikace seznamuje čtenáře se základními zdroji informací. Jako klíčový pramen se jeví zejména nálezový deník zpřístupněný v podobě edice (s. 179–194), jehož formu Frolík podrobně charakterizuje v ediční poznámce. Pro potřeby knihy byly ovšem záznamy rovněž přiřčleněny k jednotlivým katalogovým heslům. Podobně Frolík detailně popisuje i plány, jež byly v rámci terénních výzkumů pořizovány, neboť vhodné dokumentují interpretační

limity starší, mnohdy nesystematicky pořizované dokumentace (s. 15–21). Posledním dílkem mozaiky písemných svědectví jsou fotografie, které autor nabízí spolu se stručnými komentáři upřesňujícími lokalizaci (s. 22–53).

Podobně jako u zpracování analogických starších výzkumů se i v tomto případě ukazuje výrazné limity druhotně zprostředkovaných svědectví, jež dále zvyšuje absence s dneškem srovnatelných nároků na zpracování archeologického výzkumu. To omezuje například možnosti stratigrafické analýzy a následného stanovení relativní chronologie. Při celkovém hodnocení informační hodnoty dochovaných pramenů je nicméně autor spíše optimistický a bohatství závěrů získaných konfrontací shromážděných dat různého typu jeho optimismus potvrzuje. Meze použitých metod a dokumentace naznačuje J. Frolík také v analytické části. Následující katalog (s. 55–178), členěný podle jednotlivých sezón, kombinuje údaje z písemné a obrazové dokumentace se svědectvím hmotné kultury. Publikované prameny všeho druhu zde doplňuje autorův komentář, který i neoborníkovi usnadní porozumění komplikované látce.

Východiskem analýzy podané v druhém svazku knihy je vyhodnocení původní terénní situace v jednotlivých oblastech výzkumu, jež autor prezentuje nejenom slovně, ale i prostřednictvím přehledných Harrisových diagramů (s. 20–76). Pečlivě zde konfrontuje poznatky revizních výzkumů, popisy náleзовých situací v terénním deníku, stejně jako popisy nálezů a plány. Další výrazný celek představuje rozbor nálezů podle jednotlivých materiálově-tematických skupin (s. 77–157). Významnou skupinu tvoří zejména záušnice, přičemž ne všechny byly uloženy v hrobech. Početný soubor (26 kusů) nevyniká materiálem ani honosností zpracování a signalizuje jako *pars pro toto* nevelký význam hrobových příloh pro poznání celého pohřebiště. Jan Frolík dále ukazuje, že sklo je dochováno pouze fragmentárně a početná kolekce železných předmětů je nevýrazná. Za povšimnutí si stojí soška Ukřižovaného Krista, avšak ta se přes své stáří (10. století, jižní Německo) do země dostala až se značným odstupem (vrstva přibližně z let 1150–1250).

Obecnou důležitost má podkapitola věnovaná interpretaci keramiky, neboť zhodnocení dochovaných kusů ze sledovaného pohřebiště je uvozeno úvahami o chronologii pražské keramiky 9.–10. století. Opíraje se novější studie Jarmily Čihákové, navazuje Frolík na starší diskusi, kterou vedl zejména s Ivanou Boháčovou, a odmítá příliš striktně vymezenou chronologii keramiky podle typů okrajů. Keramika je tříděna standardně

s ohledem na materiál i technologie a rozčleněna opět podle místa nálezu (s. 97–147). Kapitulu uzavírají úvahy o chronologii, jež kombinují svědectví písemných pramenů s možnostmi přírodovědných disciplín.

Široké rozmezí radiouhlíkového datování se nezdá příliš zpřesňovat údaje získané tradičnějšími archeologickými postupy, nicméně umožňuje členit pohřebiště do tří chronologických skupin: 10.–11. století, 11.–12. století a 12.–13. století. Vymezení těchto skupin dovoluje sledovat postupně rozrůstání pohřebiště. Závažné dopady však má interpretace nálezové situace, jež vede k naprostému přehodnocení starších představ o chronologii tamního pohřbívání, které se jako celek posouvá do mladší doby. Po vyhodnocení terénní situace a hrobových kumulací autor dále usuzuje, že se podařilo podchytit jen menší díl původního pohřebiště, jehož zbytek je ukryt v neprozkoumaných blocích terénu. Frolík je schopen určit orientaci těl většiny zesnulých, je tradiční, východo-západní; obtížnější už je zjistit jejich polohu – většinou spočívají na zádech s rukama podél těla. Ještě více postrádáme informace o úpravě hrobových jam, jež se nepodařilo vždy rozeznat (případně na to výkopci rezignovali). Za povšimnutí stojí výrazný podíl využití kamene na úpravu jam (celkem 23×), ať už ve formě náhrobníku, kamenné hrobky, obložení nebo jen symbolicky u hlavy či nohou zesnulého. Dostí výrazný byl také podíl využití dřeva, které lze v některých případech interpretovat jako pozůstatek rakve. Již Ivan Borkovský si povšiml nápadné mělkosti hrobů a Frolík nyní potvrdil, že jde o důsledek lokálního, respektive plošného snížení terénu, k němuž došlo dodatečně. Nahromaděné poznatky týkající se úpravy hrobové jámy a orientace či polohy těl zesnulých přehledně sumarizuje příložená tabulka (s. 191–195).

Úvahy o hrobových jámách vhodně doplňuje standardní antropologická analýza, která je založena na přímé znalosti 50 kosterních celků a na částečné analýze 26 dalších podle fotodokumentace. Minimální počet zesnulých byl odhadnut na 218, resp. 240 osob. Za povšimnutí stojí podíl dětských hrobů, jež se velmi liší podle místa uložení; Frolík zde však právem nabádá k opatrnosti vzhledem k tomu, že známe nejspíše jen menší část. Celkově je poměr dětí a dospělých 90 : 107. Pokud jde o věk úmrtí, projevují se běžné dobové trendy – tj. mezi dětmi převažují nejmladší do 6 let (51 %); mezi ženami, které nad muži celkově dominují, pak vyčnívá kategorie ohrožená porody – dospívající a *adultus* (58 %), méně je tato skupina zastoupena u mužů (44 %). Velikost pohřebiště a dlouhé období jeho využívání

indikuje velikost pohřebující komunity mezi 38 a 266 osobami, Frolíkovi jako pravděpodobnější připadají nižší odhady, jež nadto korespondují s podobnými kalkulacemi provedenými na základě výzkumu v Lumbeho zahradě. Data jsou opět přehledně shrnuta v tabulce (s. 200–207). Instruktivní je rovněž porovnání sledovaného pohřebiště s jinými raně středověkými pohřebišti v areálu Pražského hradu, které je však velmi torzovité. Zcela zásadní jsou pak závěrečné dvě kapitoly, v nichž Frolík zasazuje kostel Panny Marie a okolní pohřebiště do kontextu osídlení Hradu. Ukazuje totiž, že kostel vznikl v rámci již osídleného prostoru a oproti jiným tehdy budovaným hradním svatyním na dosti specifickém místě; zároveň dokládá, že v prvotní fázi se kolem něho nepohřbívalo.

Publikace představuje cennou kontextualizaci významné lokality na Pražském hradě, která je přehledně zpřístupněna a v základní úrovni analyzována. Výchozí situace přitom nebyla jednoduchá, protože primárně musela být využita zastaralá a často spíše nahodilá dokumentace, soubor nijak specifických nálezů navíc nebyl vždy kompletní. Jde o počín velmi záslužný a doufáme, že kniha povede k další diskusi o fungování Pražského hradu v raně přemyslovské době.

DAVID KALHOUS

Pavel DRNOVSKÝ, *Hmotná kultura šlechtických sídel severovýchodních Čech. Každodennost ve středověku pohledem archeologie*, Nakladatelství Pavel Mervart, Červený Kostelec 2018 (= Archeologické studie Univerzity Hradec Králové 3)

344 s., ISBN 978-80-7465-358-2

Dlouhodobý zájem Pavla Drnovského o hmotnou kulturu severovýchodních Čech vyústil během krátké doby v již druhou publikaci. Po monografii *Středověké osídlení na horním toku řeky Bystřice* (2013) si v recenzované knize dal autor za cíl vyhodnotit veškeré movité nálezy ze šlechtických sídel v oblasti přibližně dnešního Královéhradeckého kraje; časově je kniha vymezena druhou polovinou 13. až počátkem 17. století. Takto koncipovaný úkol by byl ale příliš náročný, publikace se tudíž zabývá především statisticky významnými soubory, méně početné kolekce jsou využity pouze ke komparaci.

Výklad začíná dějinami bádání, které má sice v regionu dlouhou tradici, většina nálezů však dosud nebyla publikována. Následuje přehled jednotlivých šlechtických sídel s doklady středověké hmotné kultury. Ten obsahuje stručné shrnutí dějin jednotlivých lokalit, uskutečněných výzkumů, údaje o místě uložení nálezů a o jejich případné publikaci. Jde o hrady Bradu, Bradlec, Břečtejn, Červenou Horu, Kumburk, Pecku, Rotemberk a tvrz Javorník. Stručně jsou představeny i další lokality, kde byly archeologické nálezy publikovány, a sice tvrze v Batňovicích, Semonících, Třeboveticích a hrady Bolkov, Božanov, Bradlo, Nebákov a Rýzmburk.

K představení keramiky využil Drnovský především již publikované soubory, ani v jednom případě nejde o autorův vlastní výzkum. K popisu používá tzv. keramické třídy definované na základě makroskopicky postižitelných vlastností keramického materiálu. Relevantní keramické třídy jsou prezentovány i barevnými fotografiemi. V popisu vybraných kontextů je proveden rozbor zastoupení keramiky ve statisticky vybraných stratigrafických jednotkách z Břečtejna, soubor byl pak srovnán s keramikou z tvrze v Javorníku, kde se dokumentace nepoživovala. Vyhodnocení nálezů umožnilo upřesnit datování vzniku hradu do doby již před polovinou 14. století a díky srovnání s nálezy z dalších lokalit nastínit obecné tendence vývoje keramiky v regionu.

Kapitola věnovaná problematice kamnářské keramiky obsahuje poměrně rozsáhlý úvod o dosavadním stavu poznání vývoje kamen a typologii kachlů a přehled dosavadního bádání o této problematice v regionu. Drnovský zkoumá kamnářskou produkci z hlediska zastoupených keramických skupin, které názorně představuje i na barevných fotografiích. Následuje vyhodnocení souborů z jednotlivých lokalit po stránce typologické, technologické i ikonografické. Autor se pokouší analyzovat výskyt totožných motivů v různých lokalitách a zjišťuje, že jejich původ lze jen ojediněle spojit s tím, že některé hrady držel jistou dobu týž vlastník. Řešení této otázky spatřuje v metrické analýze, kterou z důvodu přílišné fragmentarizace nálezů nemohl použít, a v chemických či mineralogických analýzách, jež by umožnily přiřadit kachle k případným výrobním centrům. Dokumentované kachle lze datovat do období od 15. století, starší vrstvu se doložit nepodařilo. Zejména v této části se v textu nejednou objeví chyba v odkazu na konkrétní vyobrazení, avšak díky tomu, že na tabulkách jsou kachle zobrazeny i s kódem motivu, lze daný obrázek snadno dohledat.

Analyzované soubory kovových nálezů pocházejí z nelegálních detektorářských sběrů zejména